

# İŞÇİ SINIFI 1946-1961 DÖNEMİNDE NİÇİN SESSİZDİ?

3 Kasım 2021

Yıldırım Koç

“İşçi sınıfı 1946-1961 döneminde niçin sessizdi?” diye sorduğumda, bazı kişiler bana bu döneme ilişkin eylem örnekleri verebilirler ve sessizlik değil, büyük eylemler olduğunu ileri sürebilirler. Bu eylemleri ben de biliyorum. Sorduğum soru, “işçiler bu dönemde hiç eylem yaptılar mı?” değil. Benim ilgilendiğim konu, işçi sınıfının çok geniş kesimlerinin niçin çalışma ve yaşama koşullarını daha da geliştirmek için kitlesel eylemlere ve/veya kendi sınıf kimlikleri temelinde siyasi mücadeleye yönelmedikleri; sömürülmelerine rağmen niçin kapitalizme karşı çıkmadıkları; niçin kapitalizme karşı çıkanlara düşmanlık ettikleri. Ayrıca, örnek olarak gösterilebilecek eylemlerin büyük çoğunluğu da saman alevi gibi yandı ve söndü. Sel gittikten sonra kalan kum çok fazla değildi.

Kapitalizm işçilerin sömürülmesine dayalı bir sistemdir. Ancak bu sömürü sistemi, sömürdüğü insanlara, tarımın geri teknolojiyle sağladığı hayat standardının ötesinde çalışma ve yaşama koşulları sağlayabilir. Köyde kendi toprağında ilkel koşullarda çalışan ve sınırlı bir gelir elde eden köylü, işçileşip sömürülmeye başladığında, daha iyi bir gelire, sosyal güvenliğe, kentin sağladığı bazı olanaklara kavuşur. İşçi olarak sömürülürken de hayatından memnun olan bu insanın, düzen karşıtı çağrılara kulak vermesi, propagandalara inanması pek mümkün değildir. Nitekim Türkiye’de 1946-1961 döneminde özellikle tam olarak mülksüzleşmeden (köyle bağına bir ölçüde sürdürerek) kentlerin gecekondularına akan ve işçi olarak çalışmaya başlayan yüzbinlerce insanın tavrı bu oldu. Kapitalizme karşı çıkmadılar. Kapitalizmin sömürüsünün olumsuz sonuçlarına karşı çıkanlar da çok sınırlı kaldı. Tam tersine, işçi sınıfının çok büyük bölümü, kapitalizme karşı çıkanlara karşı, onların hayat standartlarını somut olarak yükselten kapitalizmi savundu.

Emperyalizm konusunda da durum farklı değildi. Emperyalizm baskı ve sömürü demektir. Ancak bazı tarihsel koşullarda, emperyalizmin kontrolü altındaki ülkelerde insanların hayat standartları da yükselebilir. Soğuk Savaş yıllarında emperyalist güçlerin Türkiye’ye, NATO’nun güneydoğu kanadı olarak büyük ihtiyaçları vardı. Türkiye’de kurulan ABD üs ve tesisleri, Sovyetler Birliği’ne ilişkin istihbarat çalışmalarının sürdürülebilmesi için hayati önemdeydi. Türk ordusunun varlığı, Sovyetler Birliği ordusunun bir bölümünün Kafkaslar’da tutulmasını gerektiriyordu. Bu koşullar, Türkiye’ye Truman doktrini çerçevesinde askeri yardım ve Marshall yardımı çerçevesinde ekonomik yardım ve makine-teçhizat yardımını sağladı. Demiryolu politikası terk edildi; hızla yeni yollar yapıldı. Amerikan üslerindeki askerler, kentlerde yüksek fiyatlarla ev kiraladı; esnaftan alışveriş yaptı. Amerikan ürünleri için özel pazarlar kuruldu. Coca-Cola kutusundan kumbaralar bile yapıldı. Amerikalıların plastik eşyaları kapışıldı. Türkiye böylece Amerikan üsleriyle dolarken, insanların hayat standartlarında sağlanan yükselme, halkımızda Amerikan yandaşlığını yaygınlaştırdı. ABD’nin yarattığı tehlikeler somut olarak yaşanmadığından, bu tehlikeler karşılığında ABD’nin Türkiye’ye ödediği bedel ön plana çıktı ve sıradan insanlar Amerikancı oldu. Ülkemizin bağımsızlığını ve barışı savunan ve bu nedenle de Amerikan emperyalizmine karşı çıkan kişi ve örgütler kolaylıkla Sovyetler Birliği ajanı olmakla suçlandı ve saldırıya uğradı. Sovyetler Birliği’nin Boğazlar ve Kars-Ardahan’a ilişkin talepleri bu eğilimi daha da güçlendirdi. Halkımızın çok büyük bölümünün anlayışı ve yaklaşımı, ne yazık ki, böyleydi.

## HAYAT STANDARDI NASIL GELİŞTİ?

Bu dönemde halkımızın tüketim kalıbında önemli değişiklikler yaşandı. Çarıktan kara lastiğe ve kunduraya geçildi. DDT, köylünün yaşamında önemli bir sorun olan haşerata karşı etkili bir araç olarak kullanılmaya başlandı. Antibiyotik olarak ilk kez penisilin kullanıma girdi ve verem ve frengi gibi yaygın ve öldürücü hastalıklarla mücadelede önemli başarılar elde edildi. Radyo yaygınlaştı. Tereyağı alamayan margarin yiyebilmeye başladı. Mangalın yerini gazocağı aldı. Ardından tüpgaza geçildi. Köylere elektrik ve yol gitti. Montaj biçiminde başlayan ithal ikameci sanayileşmeyle birlikte, bazı dayanıklı tüketim mallarının üretimi başladı ve yaygınlaştı. Yeni yapılan yollar sayesinde köylüler

ürünlerini kolaylıkla pazara götürdü. Çalışmak için başka kentlere gidiş kolaylaştı ve ucuzladı.

Tarımdaki mekanizasyon, tam olarak mülksüzleşmemiş bazı köylüleri kente itti; kentlerin olanakları bu insanları kente çekti. Gecekonducular hızla çoğalmaya başladı. İnsanlar, bugünkü ölçülere göre çok geri olan bazı olanaklardan kentlerde yararlanabildiklerinde, kendilerini köylerine göre çok daha rahat hissettiler. Kentin yetersiz eğitim, sağlık, iş, eğlence olanakları bile, “nispi bir refah” sağladı. Köyden kente göçle birlikte kentler bir ölçüde köyleşti, ama televizyonun olmadığı koşullarda insanların dünyasında bu yolla büyük bir değişim yaşandı.

İşçi sınıfımızın “düzen”e karşı tavrının biçimlenmesinde bu gelişmeler son derece etkili oldu.

## **İŞÇİLERİMİZ TAM OLARAK “İŞÇİLEŞMEMİŞTİ”**

Bu dönemde işçilere ilişkin gözlemler, üretim araçları mülkiyetiyle bağın bir ölçüde sürdüğü biçimindedir. İşçilik yapanların epeyce bir bölümünün köyüyle bağı ve köyünde ufak da olsa bir gelir sağlayan arazisi vardı. İşçilerin önemli bölümü için çalışılan işyeri, “sömürüldüğü yer” değil, “ekmek kapısı” idi. Bu durum, fabrikalarda günümüze göre çok yüksek bir işçi devrine yol açıyordu. İşçi devri, işçilere tanınan ve sağlanan hak ve özgürlüklerin bu dönemde artmasıyla zaman içinde azaldı.

Ahmet Ali Özeke de, 1950 yılında yayımlanan makalesinde, madenlerde çalışan işçilerin yüzde 80’inden fazlasının köylerden geldiğini; fabrikalarda çalışan işçilerin ancak yüzde 40-50’lik bir bölümünün geçimlerini yalnızca işçilikten sağladığını belirtmekteydi. (Özeke, A.A., "Türkiye Sanayiinde İşçiyi Barındırma Problemi," **İçtimai Siyaset Konferansları**, Kitap 3, İstanbul, 1950, s.105)

1947 yılında yayımlanan bir yazıda, köylünün çalışmak için şehre gelişi şöyle anlatılıyordu: “Köylünün ırgat olarak şehre gelmesinin azlığı veya çokluğu mevsime bağlıdır. Harman sonunda tarım işlerinin yokluğu, pek çok köylüyü şehre sürükler. Yazın tarlaların adam istemesi yüzünden, ırgatlık için şehre gidenler azalır. Nisan, Mayıs ve Haziran ayları da köylüyü yapı yerlerine çeker. Çünkü, hem şehirde yapı işi hızlanmış, hem de köyde tarla işi hafiflemiştir.” (Günel, S., “Yapı İşlerinde Çalışan ırgatlar,” Çalışma Bakanlığı, **Çalışma Dergisi**, No.18, Mayıs 1947, s.45)

1950 yılında yapılan nüfus sayımında vatandaşların çalıştıkları işyerindeki konumuna ilişkin bilgi toplandı. Türkiye’de 3,3 milyon kişi kendi hesabına çalışan veya işverendi. 7,8 milyon kişi, ücretsiz aile çalışanıydı. Ücretli olarak çalışanların sayısı ise 1,3 milyondur. 3,1 milyon kişinin de durumu bilinmiyordu. Durumu bilinmeyenler dikkate alınmazsa, ücretlilerin (işçilerin ve memurların) toplam gelir getirici bir işte çalışanlar içindeki oranı yüzde 10,5 ve durumu bilinmeyenler dikkate alınırsa yüzde 8,4 idi. (İstatistik Genel Müdürlüğü, **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu**, Yay.No.410, İstanbul, 1961, s.358)

1955 nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışan 11,6 milyon kişinin yalnızca yüzde 14’ü (1,6 milyon kişi) ücretliydi (işçi ve memurdu). İşverenler, 39,5 bin kişiydi (yüzde 0,3). Kendi hesabına çalışanlar 3,3 milyon kişi (yüzde 28,3) ve ücretsiz aile çalışanları da 6,7 milyon kişiydi (yüzde 57,4). Bu sayımda tüm ülkede iş arayan işsiz sayısının 8.197 olduğu ileri sürülüyordu. Ancak, ne iş yaptığı belli olmayan 537 bin kişi vardı. (İstatistik Genel Müdürlüğü, **23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu**, Yay.No.399, İstanbul, 1961, s.161,181)

Bu dönemde birçok kuruluş verdikleri ilanlar ve yayımladıkları kitapçıklarla işçi arıyordu.

## **SINIF DEĞİŞTİRMEK MÜMKÜNDÜ**

Bu dönemde işçilerin sınıf değiştirerek sermayedar olmaları mümkündü. Batı Anadolu’da 1940 yılından sonra kurulan, en az 10 işçi çalıştıran ve on beygir gücünden yararlanan fabrika sahiplerinin yüzde 17,3’ünün kökeni beden işçisi ve ustaydı. (Steinhaus, K., **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Sander Yay., İstanbul, 1973, s.157)

Erdoğan Soral’ın araştırmasına göre, Türkiye’de özel kesim müteşebbislerinin önemli bir bölümü geçmişte memurdu; diğer bir deyişle, işçi sınıfının “işçi aristokrati” tabakasıydı. (Soral, Erdoğan, **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara İTİA Yay.No.72, Ankara, 1974, s.211) Araştırmaya göre, 1921-

1930 arasında kurulan 37 işletmede müteşebbislerin yüzde 10,81'i ve 1931-1940 döneminde kurulan 62 işletmede müteşebbislerin yüzde 74,19'u geçmişte memurdur. 1941-1950 döneminde bu oran 154 işletmenin yüzde 31,17'si ve 1951-1960 döneminde de 465 işletmenin yüzde 18,93'ü olarak gerçekleşmiştir.

Bu yıllarda artan eğitim olanakları da, daha yüksek ücret ve toplumsal itibar elde etmenin bir aracı olarak etkili bir biçimde kullanılıncaya, sorunları işçi sınıfı dayanışmasıyla çözüme kavuşturabilme eğilimi zayıfladı. Bireysel "kurtuluş" olanakları kullanılabiliyordu. Birçok işçi çocuğu üniversiteyi ve hatta liseyi bitirince gerek kamuda, gerek gelişen özel sektörde "memur" oldu, kendi algılayışına göre "işçilikten kurtuldu." Sorunları kişisel yeteneklerini ve niteliklerini geliştirerek çözebilme olanağı, insanları ortak davranışa zorlamadı, karşılaşılan sorunların çözümünde de işçi sınıfına ihtiyaç olmayınca, sınıf bilincinin gelişmesini engelledi.

Benzer bir durum çok partili yaşama geçişle yaşandı. 1945-1961 döneminde sıradan işçiler özellikle Demokrat Parti içinde yerel düzeyde önemli görevler üstlendiler ve kapitalizmin Altın Çağı'nın yaşandığı koşullarda siyasal ilişkileri aracılığıyla kendilerinin ve yakınlarının "sorunlarını çözdüler." "Demokrat Partili" olarak sorun çözmek, işçi sınıfının birliği ve dayanışmasıyla sorun çözmeye göre çok daha gerçekçiydi, risksizdi ve kolaydı. Bu olanak da işçi sınıfının geniş kesimlerinde sınıf bilincinin gelişmesini engelledi. (Bu durum başka dönemlerde CHP'li, AP'li, MHP'li, MSP'li, AKP'li olarak tekrar tekrar ortaya çıktı.)

İşçi sınıfı bu dönemde de çeşitli tabakalardan oluşuyordu. Bu yıllarda itibarlı iş, teknik elemanlıktı. Ülkede sürekli yeni fabrika açılıyordu ve teknik eleman yetmiyordu. Kamu sektöründe genel olarak memurların konumu geriletilirken, kamudaki teknik elemanlar 4/10195 sayılı kararname kapsamında yüksek ücretlerle "yevmiyeli teknik personel" olarak istihdam edildi. Özel sektördeki teknik elemanların önemli bölümü ise kendisini işverenle özdeşleştiriyordu.

Bu yıllarda Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketler arttı. Bu şirketler Türkiye'yi pazar ve hammadde kaynağı olarak kullanıyorlardı. Bu nedenle de istihdam ettikleri işçilere genellikle diğer işyerlerindeki işçilerden daha yüksek ücret veriyorlardı. Bu işçilerin çoğu ise kendisini şanslı ve ayrıcalıklı kabul ediyordu.

## **İŞÇİLER LEHİNE YAPILAN HUKUKİ DÜZENLEMELER**

İşçilerin sayısının artması, onların oy gücünün de önemsenmesini getirdi.

Bu dönemde işçiler lehine yapılan mevzuat değişiklikleri ve diğer uygulamaların en önemlileri şöyle özetlenebilir:

18 Haziran 1947 gün ve 5109 sayılı Kanunla, maden ocaklarında yeraltında çalışan işçilerin ücretlerinden kazanç, buhran, muvazene ve Hava Kuvvetlerine Yardım vergileriyle damga resmi kesintileri kaldırıldı.

5231 sayılı Dernekler Kanunu (Resmi Gazete 7.7.1948) kabul edildi.

1948 yılında Ağır ve Tehlikeli İş Tüzüğü ile İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sonucu Malullüklerin Kazanma Gücünü Ne Nisbette Azaltacağı Hakkında Tüzük kabul edildi.

2 Haziran 1949 günü 5417 sayılı İhtiyarlık Sigortası Kanunu kabul edildi ve 1 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre, ihtiyarlık aylığına hak kazanabilmek için, sigortalının 60 yaşını doldurmuş olması, "en az 25 yıldan beri işçi veya hizmetli olarak çalışmış" bulunması ve "ilk işe girdiği tarihten ihtiyarlık aylığından faydalanma talebinde bulunduğu tarihe kadar geçen her yıl için, ortalama olarak, en az 200 günlük ihtiyarlık sigortası primi ödemiş" bulunması gerekiyordu. Ancak 1950 yılında Türkiye'de doğumda yaşam beklentisi 39,41 yıldı.

8 Haziran 1949 gün ve 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ile Emekli Sandığı kurularak, memurların sosyal güvenliği tek bir çatı altında toplandı.

İş Kanunu ilk çıktığında 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştırmayı gerektiren işyerlerinde uygulanıyordu. 25 Ocak 1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle, daha küçük işyerlerinin de İş Kanunu kapsamına alınması konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verildi. Bu yetki DP döneminde etkili bir biçimde kullanıldı.

Yine 25 Ocak 1950 gün ve 5518 sayılı Yasa ile kıdem tazminatı hakkında önemli bir iyileştirme

sağlandı. 3 yıldan fazla çalışmış olan işçilere çalıştıkları tüm yıllar için her yıl karşılığında 15 günlük ücret tutarında kıdem tazminatı ödenmesi düzenlemesi getirildi. Bu düzenleme yasalarda 1975 yılına kadar aynen kaldı.

4 Ocak 1950 günü ise 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu kabul edildi. Bu sigorta kolları da 1 Mart 1951 tarihinde kuruldu.

1950'li yıllarda işçi temsilcilerinin de hâkimlik yapmasına olanak veren 5521 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ise 30 Ocak 1950 günü yasalasta.

*Asgari Ücret Yönetmeliği* çıkarıldı (onama tarihi: 8 Ocak 1951) ve yerel asgari ücretlerin saptanmasına başlandı. Gazetecilerin asgari ücretlerinin saptanmasına ilişkin talimatname 29 Ocak 1955 günlü *Resmi Gazete*'de, gemiadamlarının asgari ücretinin saptanmasına ilişkin talimatname de 16 Haziran 1955 günlü *Resmi Gazete*'de yayımlandı.

İşçi Sigortaları Kurumu ilk kurulduğunda Yönetim Kurulu'nun üye sayısı 7 idi ve işçiler ve işverenler 1'er üye ile temsil ediliyorlardı. 1 Mart 1950 ve 5565 sayılı Kanunla, Yönetim Kurulu üye sayısı 8'e, işçilerin ve işverenlerin temsilcilerinin sayısı da 2'şere çıkarıldı. 15 Temmuz 1960 gün ve 23 sayılı Kanunla, Kurumun memur ve müstahdemlerinin seçeceği bir üye de Yönetim Kuruluna katıldı.

9 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5837 sayılı İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkında Kanun ile, işçinin çalışmadığı hafta tatili ve genel tatil günlerinde yarım gün ücret alması sağlandı. 8 Haziran 1956 gün ve 6734 sayılı Yasayla da, işçiye bu günlerde çalışmadan tam ücret verilmeye başlandı. Eskiden birçok işyerinde haftanın yedi günü çalışılıyor, işçiye hafta tatili de hafta arasında bir gün veriliyordu. Haftanın yedi günü çalışmak zorunda olmayan işyerlerinde hafta tatilinde çalışılmasına izin verilmedi. Böylece işçilerin Pazar günü hafta tatili yapabilmesi sağlandı.

30 Kasım 1951 tarihinde İş Uyuşmazlıklarını Uzlaştırma ve Tahkim Tüzüğü çıkarıldı ve İş Kanununda yer alan toplulukla iş ihtilafı çıkarma süreci yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandı.

Eskiden yaşlılık aylığına hak kazanan bir işçi emeklilik nedeniyle işten ayrılırsa, kıdem tazminatı alamazdı. Yapılan değişiklikle, yaşlılık aylığına hak kazanan işçinin emeklilik nedeniyle işten ayrılmasında kıdem tazminatı hakkı tanındı. İşçinin hastalığı veya elinde olmayan bir takım mazeretler nedeniyle bir haftadan fazla bir süre işine devam edememesi nedeniyle işverenin işçiye işten çıkarması durumunda, işçi kıdem tazminatına hak kazanmazdı. Hastalık nedeniyle işini göremeyecek duruma düşen işçi işten ayrılırsa, kıdem tazminatı alamazdı. İlk askerliğini yapmak için işten ayrılan işçiye kıdem tazminatı ödenmezdi. 8 Şubat 1952 gün ve 5868 sayılı Yasayla, bu durumlarda kıdem tazminatı hakkı sağlandı.

O tarihlerde fazla bir etkisi olmamakla birlikte, 8 Ağustos 1951 tarihinde 5834 sayılı Yasa ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşmesi'nin onaylanması konusunda yetki verilmesi ve onaylama işleminin tamamlanması, 1990 yılında kamu çalışanları sendikalarının kurulmasında önemli bir hukuksal dayanak sağladı. Bu yıllarda iç mevzuat üzerinde fazla etki yapmayan bazı ILO Sözleşmeleri daha onaylandı.

Basın İş Kanunu ilk kez 13 Haziran 1952 tarihinde çıkarıldı (5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkında Kanun).

Otel, lokanta, gazino gibi işyerlerinde çalışan garsonların ve benzeri işçilerin ücretleri, aldıkları bahşişler ve yüzdeler konusunda çalışanları koruyucu bir yasal düzenleme yoktu. 1953 yılında çıkarılan bir yasayla bu haklar düzenlendi ve güvence altına alındı (28 Ocak 1953 gün ve 6032 sayılı Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları hakkında Kanun).

İşçi Sigortaları Kurumu sigortalı işçilere konut kredisi vermeye başladı. Ayrıca, 2 Temmuz 1953 gün ve 6096 sayılı Askeri Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığına Bağlı İşçilere Mesken Yaptırmaları İçin Borç Para Verilmesine Dair Kanun ile yeni bir olanak yaratıldı.

Eskiden kamu kurum ve kuruluşlarında ve belediyelerde çalışan işçilere ikramiye verilmezdi. 28 Aralık 1953 gün ve 6212 sayılı Yasa ile İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışan işçilere "ilave tediye" adı altında 26 yevmiye tutarında ikramiye ödenmeye başlandı. 26 Ocak 1955 gün ve 6452 sayılı Yasayla da, İktisadi Devlet Teşekkülleri dışında kalan kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan işçilere yılda 26 yevmiye ilave tediye uygulaması getirildi. 4 Temmuz 1956 gün ve 6772 sayılı Yasa ile kamu

kesimindeki tüm işyerlerinde çalışan işçilere yılda 52 yevmiye tutarında ikramiye (“ilave tediye”) verilmeye başlandı. Madenlerde yeraltında çalışanlara ödenen ikramiye ise 78 günlük ücret tutarına yükseltildi.

Asgari Ücret Tespit Komisyonlarında sendikaların temsili sağlandı. İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun mahalli Danışma Kurullarına sendikaların katılması sağlandı (18 Ocak 1954 gün ve 4/2253 sayılı Nizamname).

Deniz işlerinde çalışan işçilerin çalışma koşullarını düzenleyen bir yasa yoktu. 10 Mart 1954 tarihinde 6379 sayılı Deniz İş Kanunu kabul edildi.

İş Kanunu kapsamı dışındaki işyerlerinde yemek ve dinlenme paydosları konusunda bir düzenleme yoktu. 1954 yılında kabul edilen bir yasayla, tüm ücretliler için öğle dinlenmesi hakkı getirildi (2 Mart 1954 gün ve 6301 sayılı Yasa).

Açık havada çalışan ve yılın bir bölümünde çalışan işçilerle mevsimlik işçiler hafta tatili hakkında yararlanamıyordu. 1956 yılında çıkarılan bir yasayla, açık havada ve yılın bir bölümünde çalışan işçilerle mevsimlik işçilere hafta tatili hakkı tanındı.

CHP döneminde işçilerle işverenler arasında çıkan toplu iş uyuşmazlıklarını karara bağlayan Vilayet Hakem Kurullarında ve Yüksek Hakem Kurulu’nda işçilerin ve işverenlerin temsilcileri yoktu. 1954 yılında İş Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle, Vilayet Hakem Kurulları ile Yüksek Hakem Kurulu’na işçilerin temsilcilerinin katılması sağlandı (2 Mart 1954 gün ve 6298 sayılı Yasa).

11 Temmuz 1956 gün ve 6794 sayılı Yasayla, Zonguldak Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi, Devlet Linyit İşletmeleri ve devlete ait diğer maden ocaklarında çalışan genç işçilerin askere gitmeleri durumunda, kıtada altı ay askerlik yaptıktan sonra, istedikleri takdirde eski işlerine dönerek, askerliğin geri kalan kısmını madende askere alınmamış gibi geçirme imkânı tanındı. Ücretleri eskisi gibi verildi, bu süre kıdemlerinden sayıldı, sigortalılıkları sürdü.

4 Şubat 1957 gün ve 6900 sayılı Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu ile sigorta kolları yeniden düzenlendi ve yararlanma kapsamı genişletildi.

İş ve İşçi Bulma Kurumu 1950’li yıllarda daha etkin bir çalışma gerçekleştirdi.

1950’li yıllarda memurların aylıkları nispi olarak geriledi. Ancak bu yıllarda gerek kamu kesiminde, gerek özel kesimde çok sayıda fabrika kuruldu ve teknik elemanlara olan gereksinim arttı. Özel sektör, bu gereksinimini, kamuda çalışanlardan karşılamaya çalıştı. Hükümet, büyük gereksinim duyduğu teknik personeli kaçırmamak için, 4/10195 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, “Muayyen ve Muvakkat Müddetli Hizmetlerde Çalıştırılacak Yevmiyeli Personel Talimatnamesi”ni kabul etti ve 30 Nisan 1958 günlü *Resmî Gazete*’de yayımlayarak yürürlüğe soktu. Bu düzenlemeyle kamu kesiminde çalışan yevmiyeli teknik personele, memurlarla kıyaslandığında, çok önemli maddi haklar sağlandı.

25 Mayıs 1959 gün ve 7285 sayılı Yasayla İş Kanunu değiştirilerek, temsilcilik görevini yapması nedeniyle işten çıkarılan işçiye bir yıllık ücreti tutarında tazminat ve diğer işçilerin kötü niyetle işten çıkarılması durumunda ihbar önellerine ilişkin ücretin üç katı tutarında tazminat uygulaması getirildi.

25 Mayıs 1959 gün ve 7286 sayılı Yasayla 5018 sayılı Yasa değiştirilerek, sendika özgürlüğünün işverence ihlali durumunda bir yıllık ücret tutarında tazminat getirildi.

11 Nisan 1960 gün ve 7467 sayılı Yasayla da yıllık ücretli izin hakkı verildi. Ancak bazı işyerlerinde bu tarihten önce de yıllık izin ücretliydi. Örneğin, Teksif’in 1953-1958 dönemi çalışma raporunda şöyle deniyordu: “Sümerbank Umum Müdürlüğü nezdinde vuku bulan müteaddit teşebbüslerimiz neticesinde, ücretli mezuniyet alan işçilerin, izin süresine ait yevmiyelerinin peşin ödenmesi temin ve bu muvaffakiyetimiz aza sendikalara da tamim olunmuştur.” (Teksif Sendikası, *Üçüncü Kongre, 9.8.1953-3.9.1958, Raporlar, İstanbul, 1958, s.22*)

4 Temmuz 1960 gün ve 10 sayılı Kanunla, resmi işyerlerinde işçi temsilcisi seçimlerinin bir ay içinde yenilenmesine karar verildi.

27 Mayıs sonrasında gazeteciler lehine önemli bir düzenleme yapıldı. 4.1.1961 gün ve 212 sayılı Yasa ile gazetecilerin hakları genişletildi.

1961 Anayasası ise sosyal devlet anlayışını anayasal koruma altına aldı, işçilerin grev hakkını ve memurların sendikalaşma hakkını tanıdı. Anayasanın 46. ve 47. maddelerinde tanınan geniş haklar, 1963 yılında çıkarılan yasalarla kısıtlandı. Anayasanın 46. maddesi şöyleydi: “Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve

üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir. Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.”

47. madde de şu şekilde düzenlenmişti: “İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.”

## **ÜCRETLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI NASIL GELİŞTİ?**

Bu dönemde işçilerin gerçek ücretleri de arttı. Prof.Dr.Şevket Pamuk’un verilerine göre, imalat sanayiinde çalışan işçilerin gerçek ücret endeksi 1945 yılında 62 kabul edilirse, endeks 1950 yılında 100 ve 1961 yılında 161 oldu. (Pamuk, Şevket, **İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998**, DİE Yay.No.2397, Ankara, 2000, s.84) Prof.Dr.Ahmet Makal’ın tarım sektöründe gerçek ücretlere ilişkin çalışması da, 1950 yılında 100 olan endeksin, 1961 yılında 152’ye çıktığını göstermektedir. (Makal, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, İmge Yay., Ankara, 2002, s.429)

Bu dönemde işyerlerinde iç yönetmeliklerle, bağitlanan az sayıdaki toplu iş sözleşmesiyle ve çıkarılan toplulukla iş uyuşmazlıkları sonucunda il hakem kurulu ve Yüksek Hakem Kurulu kararlarıyla işçilerin çalışma ve yaşama koşullarında önemli iyileştirmeler sağlandı.

Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında varılan sonuç şudur: 1946-1961 döneminde işçi sınıfımızın çok büyük bölümü mevcut düzenden memnundu ve hatta mevcut düzeni savunmaktaydı; bu düzeni değiştirmeye çalışanlara da karşıydı. 1946-1961 döneminde, Türkiye’nin ve işçi sınıfının orta ve uzun vadeli çıkarları açısından olumsuz sonuçlar doğuracak girişimlere karşı çıkan ilericiler ve sosyalistler arasında işçiler de vardı; ancak bu işçilerin tüm işçi sınıfı içindeki sayı ve oranları çok çok küçüktü. İşçi sınıfı 1946-1961 döneminde, sömürülüyor olsa bile köylülere göre daha iyi bir yaşam sürüyordu ve devrim istemiyordu; mevcut düzen içinde hayat standardını her geçen gün daha da iyileştirebiliyordu; düzeni savunuyordu; ne getireceği belli olmayan ve önemli riskler alınmasını gerektiren devrimci tavırlara karşıydı. İşçi sınıfının bu durumda olduğu koşullarda, bağımsız bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya mücadelesinde işçi sınıfını temel alan sosyalistler, az sayıdaki işçinin dışında, işçi sınıfının geniş kitlelerinden bir destek görmedi, göremezdi.